

Сегеда Жанна,
вчитель-методист зарубіжної
літератури, Київська гімназія
східних мов № 1
відмінник освіти України
Київ

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА СУСПІЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Автор окреслює волонтерську діяльність як ефективний спосіб формування у гімназистів почуття громадянської гідності, відповідальності й обов'язку, здатності відстоювати суспільно-державну мету в складних ситуаціях. Розкриваються форми роботи педагогів у напрямі розвитку громадянської культури здобувачів освіти через їх участь у волонтерстві. Характеризуються особливості волонтерської діяльності на сучасному етапі.

Ключові слова: *школа, громадянська культура, волонтер, волонтерська діяльність, соціальна компетенція, форми волонтерства.*

Постановка проблеми. У нинішніх умовах гібридної війни суспільна активність та громадянська культура українців набуває особливої ваги у збереженні української державності, розвитку громадянського суспільства. Патріотичне виховання здобувачів освіти на даному етапі – це, насамперед, становлення національної свідомості, приналежності до свого народу. У молодшій школі досягається етнічне самоусвідомлення на основі засвоєння рідної мови, родинних традицій, національного фольклору та мистецтва, народних ідеалів, загальноприйнятих норм поведінки тощо. У середній і старшій школі громадсько-патріотичне самоусвідомлення здійснюється у процесі залучення учнів до активної творчої діяльності, спрямованої на впорядкування і зміцнення власної держави; вивчення історії України, подвижництва в ім'я вільного життя, культурної спадщини; культивування

кращих рис української ментальності тощо. Одним із важливих уроків розвитку демократичних процесів в Україні після Революції гідності стала участь громадян у суспільно-політичних справах. Тож формування і розвиток громадянської культури особистості є важливим чинником демократичного поступу, змін у суспільстві, мобілізації всіх ресурсів на відновлення територіальної цілісності держави.

Це завдання визначається відповідно до потреб нашого часу. Державне замовлення на виховання особистості визначено в основоположних законодавчих актах – Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту». Важливість порушеної проблеми підкреслюють закони України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність» (2011 р. зі змінами), Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012 р.) й інші документи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання волонтерства у вітчизняній науці і практиці досліджували О. Безпалько, І. Грига, Л. Дума, З. Зайцева, Н. Заверико, І. Іванова, Н. Івченко, О. Карпенко, Л. Коваль, В. Назарук, Ф. Ступак, О. Яременко [7, с. 22] та інші дослідники, які зосереджують свою увагу переважно на змісті волонтерства, принципах та практичному досвіді ведення волонтерської діяльності, питаннях практичної підготовки волонтерів до роботи з різними категоріями населення. С.Петков, О.Мельник, Є. Соболев, М.Ольховський, В. Кондратенко схарактеризували діяльність волонтерських організацій в Україні [2]. О. Корнієвський і Д. Горелов в аналітичній доповіді «Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики» [9] розглянули зарубіжний досвід волонтерської діяльності, схарактеризували сучасне українське волонтерство за напрямками діяльності в умовах зовнішньої агресії. Дослідники зазначають, що український волонтерський рух з 2014 року за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації. Історії волонтерського руху в Україні з кінця 2013 до 2015 року присвячена стаття І. Пуля [11], де автор узагальнив інформацію про основні волонтерські організації та визначив законодавчі акти, якими керувалися у своїй діяльності їх учасники, зокрема зазначивши, що волонтерство стало невід'ємною складовою змін в українському суспільстві, які розпочалися після Революції гідності. Ж.Сегеда розглядала волонтерство школярів як вияв морально-громадянських цінностей [8]. Г. Ковганич підкреслила важливість розвитку волонтерської діяльності серед підлітків і розробила низку тренінгів для розвитку психологічних і соціальних якостей, необхідних волонтеру [8].

Водночас формування громадянської культури в учнівської молоді через волонтерську практику дослідниками не розглядалося. Тому вважаємо за доцільне зосередитися саме на цьому.

Мета статті. Ґрунтуючись на науково-теоретичних здобутках дослідників і досвіді залучення гімназистів до волонтерської діяльності, розкрити принципи і форми роботи педагогічних працівників Київської гімназії східних мов № 1 з виховання громадянської культури здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Важливою характеристикою громадянської культури є моральність особистості, яка стимулює соціально цінну поведінку. Водночас спостерігається зворотний зв'язок: соціально цінна діяльність формує громадянську культуру дитини чи підлітка. У Київській гімназії східних мов № 1 в умовах всеукраїнського рівня дослідно-експериментальної роботи за темою «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів» (2012–2019 рр.) визначено підходи до формування зазначених цінностей у контексті розвитку знанневого, ціннісного і процесуально-діяльнісного компонентів. Завдання дослідно-експериментальної роботи пов'язані з формуванням цінностей як основи етичної, громадянської компетентностей особистості, розвитку у неї таких якостей як соціальна активність, громадянська відповідальність, повага до прав людини, до інших культур, підготовка учнівської молоді до ролі відповідальних громадян відкритого демократичного суспільства.

Як свідчить наша педагогічна практика, виникає особлива потреба взаємодії педагогів і місцевої громади, благодійних, волонтерських організацій для формування у школярів всіх складників поняття «громадянська культура»: патріотизму, правосвідомості, політичної освіченості, моральності, соціальної активності. Розвиток громадянської культури здобувача освіти є надзвичайно важливий у процесі становлення його як громадянина, готового до «активної особистісної відповідальної участі в суспільно корисній діяльності у гуманітарній сфері, в демократичних перетвореннях, у державотворчих процесах, у розвитку громадянського суспільства» [7, с. 161].

Волонтерська діяльність гімназистів як вияв громадянської культури має науково-теоретичне обґрунтування. Закон України «Про волонтерську діяльність» [5] регулює відносини, пов'язані з веденням волонтерської діяльності в Україні. Стаття 1 Закону «Волонтерська діяльність та основні засади її провадження» визначає, що волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська діяльність є формою благодійництва. Вона ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості [5, с. 2].

Держава в особі її органів та посадових осіб підтримує громадську ініціативу щодо провадження волонтерської діяльності, гарантує і забезпечує захист передбачених Конституцією України та законами прав, свобод і законних інтересів волонтерів, волонтерських організацій та отримувачів волонтерської допомоги [7, с. 18-19].

Слово «волонтер» є похідним від лат. *voluntarius*, що у перекладі означає доброволець, охочий. У своєму нинішньому значенні слово починає використовуватися з другої чверті двадцятого століття. Волонтери – особи, що добровільно вступили до військової, рятувальної служби, добровільні трудівники гуманітарної, екологічної організації, системи безкоштовної соціальної допомоги [7, с. 262]. Волонтерство дозволяє досягнути двох

важливих результатів: забезпечити стабільність та єдність суспільства; покращити послуги, що надаються державою. Діяльність у волонтерській громаді надає людині впевненості у своїх силах, створює довіру і розвиває співпрацю, іншими словами «створює соціальний капітал» [3, с. 11].

Суспільну чи соціальну активність ми визначаємо як важливу рису способу життєдіяльності члена соціуму, що «відображає рівень спрямованості здібностей, знань, навичок, концентрації вольових творчих зусиль на реалізацію невідкладних потреб, інтересів, мети» [7, с. 50].

Волонтерський рух, що зародився ще на початку XIX ст, у розвинутих країнах світу вважається почесним і є відображенням активної життєвої позиції. Охоплюючи екологічну, соціальної сфери, сьогодні в Україні волонтерство набуло поширення і пов'язується, в основному, з підтримкою діяльності силових структур, які захищають територіальну цілісність нашої держави на сході України та допомогою переміщеним особам, постраждалим від воєнних дій.

Волонтерство – це добровільний вибір, воно не має релігійних, етнічних, вікових, політичних чи географічних обмежень. Брати участь у добровільних діях може кожний. Спираючись на теорію потреб А. Маслоу, можна зробити висновок, що люди, які виконують добровільну роботу, досягли вершини піраміди потреб, тобто реалізують потребу в самоактуалізації [7, с. 13].

В Україні волонтерський рух є відповіддю на суспільні потреби. Українській національній культурі історично притаманні традиції безкорисливої допомоги нужденним. Сьогодні в нашій державі працюють майже 25 тисяч громадських фондів, 8 тисяч ініціативних груп, основне завдання яких – допомога знедоленим, людям похилого віку, дітям сиротам, інвалідам [14].

Одна з тенденцій розвитку волонтерства – координація на рівні національної моделі: сьогодні 80 країн світу мають мережу волонтерських організацій [13, с.128].

В Україні волонтерство офіційно визнано Постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 10 грудня 2003 року № 1895, якою затверджено положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг [Там само]. Ця постанова втратила чинність у зв'язку з ухваленням Верховною Радою України Закону України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI «Про волонтерську діяльність» [5].

Нові виклики, що постали перед державою у 2014 році, спричинили виникнення могутньої хвилі волонтерської діяльності. Проукраїнський волонтерський рух забезпечував ключові аспекти потреб добровольчих формувань, що стали на захист незалежності і територіальної цілісності України. Зазначимо, що волонтерський рух виник ще під час Євромайдану та Революції гідності, активно діяв та забезпечував протестувальників. Російська агресія привела до високої консолідації суспільства, до збільшення за короткий час кількості волонтерських організацій та появи багатьох громадян, які виявили бажання допомогти українському війську.

5 грудня 2014 року Організація Об'єднаних Націй спільно з Урядом України та волонтерськими організаціями представили результати загальнонаціонального дослідження стану волонтерства в Україні. У висновках дослідження «Волонтерський рух в Україні», проведеного компанією GfK Ukraine, експерти вказують, що 23 % українців мали досвід волонтерства, із них 9 % почали займатися волонтерством упродовж останнього року [14].

Здобувачі освіти і педагогічний колектив Київської гімназії східних мов № 1, де готують майбутніх фахівців для міжнародної співпраці України із країнами Сходу, завжди активно долучалися до всіх справ державної ваги. Однією з таких справ була підтримка наших воїнів-захисників як на лінії зіткнення з ворогом, так і поранених, які перебували на лікуванні у шпиталях. Як і в багатьох школах, розпочалася така підтримка з написання листів воїнам. Сотнями такі листи відправлялися зі знайомими волонтерами в зону антитерористичної операції, роздавалися в госпіталях. Із гімназистами було проведено спеціальні бесіди з основ психології, особистої безпеки учня щодо написання листів: дбати про почуття адресата, писати підбадьорюючі, з висловами подяки листи, ділитися розповідями про шкільні справи, які ми здійснюємо завдяки тому, що мужні воїни не допустили війну в наш дім. Щодо особистої безпеки, то учні інформувалися про те, що ні в жодному разі не можна писати свою адресу чи номер телефону, адже в інших школах траплялися випадки захоплення таких листів (при наступі ворожих військ) і телефонні дзвінки з погрозами дітям. Також звертали увагу гімназистів на те, що фотографування з воїнами чи самих воїнів можливе тільки за їх особистої згоди (задля убезпечення; фото може потрапити в соціальні мережі), щодо розміщення в Інтернет теж потрібно запитувати дозволу.

Згодом форми волонтерської роботи гімназистів урізноманітнилися. Нині склалася певна система форм такої діяльності:

- листи підтримки воїнам у зону бойових дій «Повертайся живим і з перемогою»;
- листи підтримки пораненим у військовий госпіталь «З любов'ю і вдячністю», «Одужуйте швидше»;
- від родини гімназиста – лист підтримки і подяки матері загиблого воїна (на День матері);
- виставка малюнків (5-6 класи), учнівських фоторобіт, плакатів (7-9 класи) «Героям слава!» з передаванням у військові частин, до шпиталів;
- плетіння маскувальних сіток;
- акція «Чашка для воїна» (Ірпінський військовий шпиталь);
- акція до Дня Збройних Сил України «Сумка самарянина») – лист підтримки з предметами першої необхідності для поранених;
- новорічні привітання поранених – обхід палат і привітання тих, хто 1 січня залишився у госпіталі (Ірпінський військовий госпіталь);
- акція «Тепло родини – захиснику України» – виставка-ярмарок домашньої консервації для фронту і госпіталю;

– конкурс авторської поезії «Ніхто не забутий, на попіл ніхто не згорів» у номінаціях: поезії українських авторів, авторська поезія гімназистів, виїзд переможців з концертом у госпіталь;

– акція «На Донбас із любов'ю і теплом»: теплі речі і взуття, канцтовари, книги («Жовтень – місяць особливого милосердя»);

– відвідини інтернатів з виставами, благодійними концертами і подарунками, зробленим власноруч;

– адресні подарунки дітям-сиротам від родин гімназистів;

– іграшки і листи підтримки онкохворим дітям.

До організації волонтерських акцій долучаються представники органів гімназійного самоврядування. Старшокласники роздають бажаним листівки з запрошенням до акцій, пишуть оголошення, організують проведення заходів. Мета акцій – не пропустити тих, хто шукає спосіб благодійності, вказати для гімназистів, незалежно від віку, адреси благодійності. В основному акції стосуються підтримки військових, тому це ще й внесок у патріотичне виховання гімназистів.

Варто зважати, що особи віком від 14 до 18 років здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника. Водночас їм заборонено надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, а також надання волонтерської допомоги силовим структурам під час дії особливого періоду (війни), правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції [2, с. 30-31].

Кожна волонтерська програма має бути ретельно спланована та організована. Керівник повинен бачити її мету і уявляти весь спектр можливих труднощів. Волонтерська акція повинна мати керівника, який координує її від планування до завершення, персонал, який повинен пройти певні навчання, тренінги, щоб успішно виконати завдання [12, с. 15-16].

Для залучення молоді до волонтерської діяльності, для зацікавлення соціальною працею, своєрідної реклами волонтерства серед підлітків як ефективний спосіб пропонується «театр вуличного дійства» [1, с. 51-65]. Використання методів театральної педагогіки у процесі волонтерської діяльності дає можливість доступно пояснити високу потребу допомоги тим, хто на даний час цього особливо потребує.

Популярність волонтерства серед школярів зумовлена його добровільністю і свободою вибору. Адже добровільно обрана соціально значуща діяльність значно привабливіша для підлітка від нав'язаної зовні. Формування соціальної компетенції йде успішно за умови глибокої особистої зацікавленості [8, с. 19].

Отже, надзвичайно важливим є розвиток громадянської культури особистості. Це поняття «відображає значущість для індивіда загальнолюдської, суспільної моральності, громадянськості усвідомленого вибору морально-гуманістичних, демократичних ідеалів, здатності до особистої

активної відповідальної громадянської позиції і гуманістичної взаємодії» [7, с. 161].

Висновки. Констатуємо, що в нашій державі, починаючи від часів активного громадянського спротиву українців під час Революції гідності, волонтерська діяльність набула нової якості. По-перше, вона стала вираженням високого морального духу громадян, по-друге, охопила широкі верстви населення, незалежно від матеріальних статків, віку, релігійних переконань. Значна частина свідомих громадян здійснювала волонтерські дії. З початком російсько-української війни саме волонтери відіграли ключову роль у стримуванні агресії: і як воїни-добровольці, і як постачальники всього необхідного армії, напіврозваленій і небезпечно скороченій. Волонтерська діяльність також є важливим чинником формування і розвитку громадянської культури гімназистів, набуття ними волонтерського досвіду, відповідальної участі у суспільно-корисних справах на благо нашої держави. При залученні до волонтерської діяльності школярів слід діяти чітко в межах правового поля,

Література

1. Волонтерство: poradnik dla organizatora wolonterskiego ruchu. / Укл.: Т. Л. Лях, авт кол. О. В. Безпалько, Н. В. Заверіко, І. Д. Зверева, Н. В. Зімівецька та ін. Київ: ВГЦ «Волонтер», 2001. 176 с.

2. Волонтерські організації в Україні: адміністративно-правовий статус та організація діяльності / авт кол.: С.В.Петков, О.М.Мельник, Є.Ю.Соболь, М.А.Ольховський, В.М.Кондратенко. Київ, Видавничий дім «АртЕк», 2018, 162 с.

3. Дослідження волонтерства: Практичний посібник / Упорядн. Ален Дінгл (укр. вид. Васирина Дибайло). Київ: Ресурсний центр розвитку громадських організацій «Гурт», 2001. 60 с.

4. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» / за станом на 20 листопада 2014 року. Київ: Парламентське видавництво, 2014. С. 12.

5. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

6. Закон України «Про волонтерську діяльність та благодійні організації» / за станом на 20 листопада 2014 року. Київ: Парламентське видавництво, 2014. С. 18.

7. Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні / авт. кол.: С. Я. Харченко, О. П. Песоцька, А. О. Кратінова, Н. Б. Ларіонова, О. Л. Караман, С. В. Горенко, Н. О. Островська, Я. І. Юрків / [за заг. ред. С. Я. Харченка]. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2008. 320 с.

8. Ковганич Г.Г. Навчаємо бути волонтерами // Психологічна служба школи. №4 (грудень). 2013. С. 18-26.

9. Корнієвський О. А., Горелов Д. М. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2015. 36 с.

10. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1895 (Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМ № 771 (711-2011-п) від 06.07.2011). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF>

11. Пуля І. Волонтерський рух в Україні (на матеріалах колекції Національного музею історії України). Емінак. 2016. № 3. С. 67–71.

12. Створення та керування волонтерською програмою. / авт.-упорядн. Василь Назарук. Київ: Добра воля, 2001. 72 с.

13. Сегеда Ж. Волонтерство як вияв морально-громадянських цінностей, суспільної активності гімназистів // Дидактика: теорія і практика : зб. наук. Праць [за наук.ред. Г.О.Васьківської]. Київ : Педагогічна думка, 2018. С. 126-131.

14. 85% українців вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру. URL: <http://www.gfk.com/uk-ua/rishennja/press-release/85-ukrajinciv-vvazajut-shcho-volonterskii-rukhdopomagaje-zmicnennju-miru/>